

Serialinių leidinių bibliografinės apskaitos derinimas skaitmeniniame amžiuje

Regina Romano REYNOLDS
Tarptautinis ISSN centras, el. paštas: rrey@loc.gov

Įvadas

„Sudėtingumu ir nestabilumu serialiniai leidiniai bibliografijoje pranoksta kitus“, - rašė Jim Vickery iš Britų bibliotekos¹. Tai buvo pasakyta dar prieš atsirandant elektroniniams serialiniams leidiniams tinkle, visai jų formų bei formatų įvairovei, ir yra dar labiau teisinga mūsų eroje, kai daugėja skaitmeninių išteklių ir internacionalizuojamas katalogavimas. Šiame straipsnyje nagrinėjami du veiksniai, turintys įtakos serialinių leidinių bibliografinėi apskaitai šiomis dienomis - noras suderinti tarptautinius standartus bei praktiką ir elektroninių serialinių leidinių poveikis. Šie serialiniai leidiniai, atsirandantys pagal naujus ir greitai besikeičiančius skelbimo ir pateikimo modelius, meta iššūkių pačioms prielaidoms, kuriomis rėmėsi mūsų standartai serialiniams leidiniams.

Serialiniai leidiniai visada buvo sunkiai kataloguojami dėl to, kad kataloguotojas paprastai aprašo visumą turėdamas dalį, ir dėl to, kad būsimuose serialinio leidinio numeriuose viskas gali pasikeisti, netgi antraštė. O elektroninių serialinių leidinių gali keistis net ir ankstesni numeriai, nes jau paskelbtą medžiagą galima performatuoti pagal leidėjo užgaidą. Nenuostabu, kad visame pasaulyje bibliotekos vis dažniau diegia paskirstytą katalogavimą, egzempliorių katalogavimą ir katalogavimą pagal sutartis, kad galėtų apskaityti leidinius, tarp jų ir serialinius, su mažiausiomis išlaidomis. Tačiau vis augantiems įrašų mainams, ypač tarptautiniu mastu, trukdo skirtingos bibliografinės apskaitos taisyklės ir jų taikymo praktika.

Standartų suderinimas

Yra trys pagrindinės standartų serialiniams leidiniams suderinimo sritys: ISBD(S), nacionalinės bei tarptautinės katalogavimo taisyklės ir ISSN taisyklės bei praktika. Dabar susiklostė retai pasitaikanti padėtis, panaši į planetų rikiuotę: trys pagrindiniai standartai - AACR2, ISBD(S) ir „ISDS vadovas“ (*ISDS Manual*) yra peržiūrėti visi vienu metu. Kadangi mano katalogavimo patirtis yra susijusi su AACR,

ja remsiuosi kaip pavyzdžiu aptardama katalogavimo taisyklės. Daugelis problemų, kylančių AACR2 atnaujintojams, yra tokios pačios, kaip tos, kurios kyla nagrinėjant kitas katalogavimo taisyklės ir į kurias turi atsižvelgti ISBD(S) bei ISSN taisyklės. Kaip planetų rikiuotė pranašaudavo netikėtus įvykius, taip, manyčiau, šių trijų standartų peržiūrėjimo vienu metu faktas galėtų pranašauti staigias bibliografijos permainas.

Visos trys peržiūrėjimo grupės nori suderinti standartus. ISBD(S) peržiūrėjimo procesas prasidėjo 1998 m. balandžio mėnesį, po IFLA ISBD(S) darbo grupės posėdžio. Darbo grupės tikslas - „pasiekti suderinimą su „ISSN vadovu“ (*ISSN Manual*) bei ISO standartu 3297 [ISSN standartas] ir atsižvelgti į vis didesnę ISSN tinklo darbo su elektroniniais leidiniais praktiką“, o kitas užduoties punktas reikalauja atsižvelgti į „šiuolaikinį serijškumo apibrėžimą ir į jo teoriją“. Darbo grupės protokoluose buvo nurodyta, kad Vokietijoje „trokštama suderinti [įvairias taisykles ir standartus], nes šiuo metu serialinius leidinius tenka kataloguoti po du kartus“. AACR2 peržiūrėjimas serialinių leidinių atžvilgiu prasidėjo po 1998 m. spalio mėnesio konferencijos dėl AACR principų ir plėtros ateityje (Conference on the Principles and Future Development of AACR), kai Jungtinis AACR vadovybės komitetas pavedė Jean Hiron ir CONSER parengti pasiūlymus taisyklių pakeitimams atsižvelgiant į „serijškumo“ apibrėžimą. Šis komitetas taip pat įpareigojo suderinti taisykles su ISBD(S) ir ISSN taisyklėmis. ISSN tinklo direktoriai aptars „ISDS vadovo“ peržiūrėjimo klausimą 1998 m. rugsėjo mėnesio posėdyje. Tarp aptariamų temų bus „serijškumo“ apibrėžimo praktika kuriant ISSN įrašus ir elektroninių serialinių leidinių tvarkymo praktika. 1997 m. direktorių posėdžio diskusijose buvo pritarta praktikos suderinimui.

Toks vienu metu vykstantis peržiūrėjimas, žinoma, yra retas sutapimas. Ir suprantama, kad mums atsiveria reta galimybė pasiekti suderinimo. Suderinimas būtų labai naudingas: serialiniai leidiniai būtų kataloguojami tik vieną kartą, o ne kaip šiuo metu yra daugelyje šalių (pvz., Vokietijoje): pirmą kartą rengiant įrašus valstybinei bibliografijai, o antrą kartą - ISSN registravimui.

Bibliografiniais serialinių leidinių įrašais būtų galima plačiau ir lengviau dalytis tarptautiniu mastu. Bibliografinės duomenų bazės būtų galima jungti, ir tarptautiniai jungtinių sąrašų projektai, kaip italų „Casa“ projektas, būtų vykdomi daug tiksliau ir įdedant daug mažiau darbo. ISSN taptų daug geresniu identifikatoriumi bibliotekų reikmėms, nes vienas bibliotekos katalogo įrašas visuomet atitiktų vieną ISSN (šiuo metu rimtų problemų kyla dėl to, kad vienas ISSN gali būti taikomas keliems katalogo įrašams, o vienas katalogo įrašas gali apimti keletą ISSN). Pagaliau tokioms šalims kaip JAV, Kanada, Ispanija ir Norvegija, kurios sudaro tik vieną įrašą ir ISSN registravimui, ir valstybinei bibliografijai, neberekės rinktis, kurias taisykles pažeidinėti - ar nacionalines katalogavimo, ar „ISDS vadovo“, kad vienas įrašas tiktų abiem tikslams.

Elektroninių išteklių problemos

Senais laikais bibliografijos pasaulis buvo daugiau juodas ir baltas negu šiandien: buvo monografijos ir buvo serialiniai leidiniai; pastarųjų kataloguotojai puikiai atpažindavo serialinį leidinį vos tik jį išvydę. Nors pilkoji zona tarp monografijų ir serialinių leidinių egzistavo visada (pvz., keičiamų lapų leidiniai), ji santykinai buvo nedidelė. Bet po dabartinio elektroninės leidybos suklestėjimo atsirado naujų formų (kaip tinklalapiai), o daugelis senosios formos leidinių (kaip žurnalai) elgiasi netikėtai ir keistai, todėl Crystal Graham elektroninius serialinius leidinius juokais pavadino „narkomaniškais serialiniais leidiniais“². Tokie leidiniai sugeba įtraukti hiperteksto ryšius, garso ir net vaizdo medžiagą, be to, kai kurie elektroniniai žurnalai skelbia straipsnius po vieną, nesirūpindami sudaryti numerį. Kiti iš straipsnių sudaro numerį, tačiau žurnalo antraštė gali nepasirodyti niekur nei numeryje, nei straipsniuose. Vienintelė vieta, kur pasirodo tokio žurnalo antraštė (o dažnai ir kiti skelbimo duomenys), gali būti tinklalapis, kuris atstoja viso tinklo svetainės turinio įvadinį lapą. Tai kelia aprašo problemų (nėra einamojo ar vėliausio numerio, iš kurio galima aprašyti), bet dar blogiau yra tai, kad pakeitus antraštę tinklalapyje niekur tinkle neišlieka senoji antraštė.

Kita problema, kurią kelia elektroniniai ištekliai, yra ta, kad kai kurie leidiniai, pavyzdžiui, referavimo ir indeksavimo tarnybų ar metiniai žinynai, spausdinti leidžiami dalimis (knygos, tomai, numeriai ir pan.), ir todėl jie buvo traktuojami kaip serialiniai leidiniai, tačiau pateikti interaktyviu režimu jie įgauna duomenų bazės formą, kurioje neįmanoma surasti nei atskirų papildymų, nei matomų sudėtinųjų dalių. Taip pat pastebima mokslinių žurnalų tendencija jungtis ir tapti straipsnių, skelbtų komercinių susivienijimų arba mokslinių draugijų vardu, duomenų bazėmis. Kadangi tokie žurnalai neskelbiami dalimis, jie neatitinka dabartinio serialinio leidinio apibrėžimo, tad ir referavimo, ir indeksavimo bei mokslinių straipsnių duomenų bazės tampa - bent jau pagal dabartinius

apibrėžimus - monografijomis, o tai kelia sumaištį ir tarp skaitytojų, ir tarp bibliotekininkų. Elektronikos amžiuje atsirado visiškai naujų rūšių ištekliai: tinklo svetainės ir diskusijų forumai, kurių netgi negalima užtikrintai vadinti leidiniais. Tai mus verčia apmąstyti „serijškumo“ problemą: kas būtent yra serialinis leidinys šiomis naujomis aplinkybėmis?

Taigi serialinių leidinių tvarkymo specialistams šiandien kyla poreikis ir suderinti standartus, ir išspręsti problemas, kurias kelia elektroniniai serialiniai leidiniai. Tolesniuose skirsniuose nagrinėsiu klausimus, kurie susiję su serialinių leidinių standartų derinimu, tuo pačiu peržiūrinant tuos standartus, kad jie apimtų elektroninius išteklis.

Serijškumas

Šiuo metu ISBD(S), AACR2 ir „ISDS vadovas“ apibrėžia serialinius leidinius kaip iš eilės einančias dalis, dažniausiai sunumeruotas. Tačiau, kaip minėta, iš kai kurių interaktyvių serialinių leidinių pradingsta tomų ir numerių žymėjimas. Ar popieriniai serialiniai leidiniai galėtų virsti elektroninėmis monografijomis? Ar elektroniniai žurnalai, neskirstomi numeriais, turėtų būti kataloguojami kaip monografijos? Jei ne, tai kaip turėtų mūsų į numerius orientuotos taisyklės juos traktuoti? Ar mums reikia trečiosios leidinių grupės, papildančios monografijas ir serialinius leidinius?

Straipsnyje „Serijškumo klausimai“, parašytame jau minėtai konferencijai, Jean Hiron ir Crystal Graham³ klausimas „Kas yra serialinis leidinys?“ yra vienas pagrindinių. J. Hiron ir C. Graham atmetė trečiosios grupės idėją, nes ją sunku integruoti į dabartinę bibliografijos infrastruktūrą, ji tikriausiai tik apsunkintų sprendimų priėmimą kataloguotojams ir paiešką lankytojams bei į užklausas atsakantiems bibliotekininkams. Vietoje to J. Hiron ir C. Graham siūlo „judančiojo leidinio“ („ongoing“) sąvoką, kuri išspręstų monografijos/serialinio leidinio dichotomiją. Ši sąvoka nuo to laiko buvo tikslinama kelis kartus. Dabartinis modelis, „Modifikuotas modelis C“ (*Modified Model C*), kurį sukūrė J. Hiron ir R. Reynolds⁴, skirsto leidinius į dvi grupes: baigtinius ir judančiuosius. Baigtiniai leidiniai yra užbaigiami juos išleidus arba užbaigiami iš anksto nustatytu dalių skaičiumi. Ši grupė apima knygas, daugiatomes monografijas (jau baigtas ar dar nebaigtas leisti), nereguliariai ar nedažnai peržiūrimus žinynus ir vadovėlius bei elektroninius tekstus. „Judantieji leidiniai“ yra apibendrinanti sąvoka grupei, kuri apima ir tradicinius serialinius leidinius, ir kitas laiko požiūriu tęsiamų leidinių rūšis. Ji remiasi ne numatymu, kad šie leidiniai bus leidžiami neribotą laiką, o greičiau mintimi, kad jų pabaigos negalima numatyti.

O ką konkrečiai suteikia apibendrintos judančiojo leidinio sąvokos įvedimas? Visų pirma, ji apima tas neapibrėžtas leidinių rūšis, kurios AACR2 taisyklėse iš viso nėra aptiriamos - tai keičiami lapai, duomenų bazės ir tinklo

svetainės. Be to, įvedus šią visaapimančią grupę, suvienodinamos taisyklės visoms judančiojo kūrinių manifestacijoms įvairiose laikmenose. Vartojant judančiojo leidinio sąvoką, galimybė kisti taikoma daug platesnei negu serialinių leidinių grupei, ši sąvoka gali (per savo pogrupius) suteikti pagrindą nustatyti įrašų skaičių, net apimančių viršelio antraštės pasikeitimą. Ji suteikia galimybę vienodai traktuoti visus leidinius, atsižvelgiant į jų judančiąją prigimtį, tačiau kartu kai kuriose srityse, kai to prireikia, leidžia skirtingai apdoroti judančiųjų leidinių įvairias rūšis ir nurodo, kaip tai daryti. Pagaliau ši sąvoka priimtina daugeliui, nes ji pripažįsta scrijiškumą, nebūtinai visus leidinius versdama serialiniais. Vartojant šį modelį tikimasi, kad darbas su tradiciniais serialiniais leidiniais iš esmės liks toks pat kaip dabar, nors ir siūlomi svarstyti kai kurie aprašomosios praktikos pakeitimai.

Modelis

Dabar išsamiau panagrinėsime J. Hiron ir R. Reynolds pasiūlytą modelį. „Judančiųjų leidinių“ grupė skirstoma į du pogrupius, kurie apibrėžiami pagal jų skelbimo modelį (J. Hiron ir C. Graham jį vadina „išleidimo forma“). Pirmasis pogrupis vadinamas „nuoseklaus leidinio su atskiromis dalimis“. Tai yra leidiniai, skirstomi dalimis (tokiomis kaip numeriai ar tomai), kurios laikui bėgant išlieka atskiros ir kurios turi išliekančią antraštės šaltinių (pvz., antraštinių lapų, viršelių ir pan.) seką. Šiam pogrupiui priklauso periodiniai leidiniai ir serijos. Antrasis pogrupis vadinamas „integruotais“ leidiniais. Tai yra leidiniai, kuriuose nauja medžiaga be išorinių požymių integruojama į esamą medžiagą, todėl juose nėra skirstymo numeriais ar dalimis. Integruoti leidiniai bet kuriuo metu turi tikrai vieną antraštės šaltinį, tačiau šiame šaltinyje laikui bėgant antraštė gali keistis. Šis pogrupis apima keičiamus lapus, duomenų bazes ir tinklo svetaines. Išleidimo forma kaip pagrindas apibūdinti du pagrindinius judančiųjų leidinių pogrupius buvo pasirinkta todėl, kad ji turi didžiulę įtaką serialinių leidinių aprašui. Modelis leidžia aprėpti ir naujo tipo bet kokios rūšies įvairaus lygio leidinius, kai jie atsiranda.

Jei bus tarptautiniu mastu derinami bibliografiniai serialinių leidinių standartai, tai reikės pasiekti kokią nors susitarimą dėl kiekvieno standarto galiojimo ribų: ar jis aprėps tradicinius serialinius leidinius, ar platesnę „judančiųjų“ leidinių sritį, ar tik tam tikras judančiųjų leidinių rūšis. Kaip jau minėta, AACR, ISBD(S) ir ISSN peržiūrėjimo grupės šiuos klausimus įtraukė į savo diskusijų temų sąrašą.

Vieno įrašo apimtis

Dar vienas kritinis įrašų mainų ir suderinamumo klausimas yra tas, kad reikia susitarti, ką skirtinguose standartuose apima vieno serialinio leidinio įrašas. Šiuo metu

dėl daugybės susitarimų apie įrašą ir skirtingų antraštės pakeitimo atspindėjimo taisyklių tai, kas aprėpiama vienu ISSN įrašu, gali būti perteikiama keliais AACR2 įrašais bei skirtingu skaičiumi įrašų, priklausomai nuo ISBD(S) ir kitų katalogavimo taisyklių taikymo. ISSN taisyklėse nevertinama „pagrindinio įrašo“ sąvoka, tačiau faktiškai ISSN duomenų bazėje visi serialiniai leidiniai įvedami iš registracinės antraštės, t.y. antraštės formos, kuri yra tokia kaip pagrindinė antraštė, jei pagrindinė antraštė yra unikali, arba kuri paverčiama unikalia papildant ją paaiškinančia informacija. Daugelyje katalogavimo taisyklių, pavyzdžiui, AACR2, reikalaujama vienodo įrašo tipo pasirinkimo tos pačios rūšies leidiniams. Kai keičiasi pagrindinių įrašų sudarymo būdas, reikia naujų įrašų. ISBD(S) kalbama vien apie aprašus, tačiau jame neapibrėžiami nei esminiai pasikeitimai, dėl kurių reikia rengti naują aprašą (žr. 0.1.3), nei nežymūs pagrindinės antraštės ir atsakomybės duomenų pasikeitimai, dėl kurių naujo aprašo sudaryti nereikia (žr. 7.1.1.6 ir 7.1.5.4). Viena iš standartų suderinimo problemų ir yra ta, kad reikia apibrėžti, kurių elementų (antraštės? atsakomybės duomenų? leidimo duomenų? numeravimo? formato?) pasikeitimai kelia būtinybę rengti naują aprašą, o kurių ne.

Vienas galimas sprendimas⁵ - registracinę antraštę laikyti ir pagrindiniu rodikliu, apibrėžiančiu vieno įrašo apimtį, ir rodikliu, pagal kurį nustatomi antraštės pasikeitimai. Tai reiškia, kad naujo aprašo reikia, kai registracinė antraštė keičiasi iš esmės. Jei šis pasiūlymas bus įtrauktas į katalogavimo taisyklės, tai arba pagrindinis įrašas bus sudaromas iš registracinės antraštės visiems serialiniams leidiniams, arba pasikeitus pagrindiniam pradmeniui (pvz., kolektyvo ar asmenvardžio) naujas aprašas nebūtinai bus sudaromas, jei nereikės keisti registracinės antraštės. Pastarasis atvejis gali būti labai painus, todėl nepriimtinas arba neveiksmingas.

Registracinę antraštę pripažinus pagrindiniu įrašu, reikės daryti kompromisų ir išspręsti keletą keblų klausimų. Pirmiausia reikės keisti katalogavimo taisyklės, kuriose kai kurių serialinių leidinių įrašas sudaromas iš kolektyvo pavadinimo arba asmenvardžio. Antra, taisyklės, pagal kurias sudaroma ir vartojama unifikauta antraštė, kaip, pavyzdžiui, AACR2 (taisyklė 25.5B), turėtų susilieti su registracinių antraščių sudarymo ir vartojimo taisyklėmis. Iš tikrųjų šios dvi sąvokos yra labai artimos ir, anot Alex Bloss straipsnio „Serials Review“⁶ žurnale, vis labiau panašėja. Nors A. Bloss sako, kad unifikautos antraštės ir registracinės antraštės „pagrindinės funkcijos išlieka skirtingos“, aš manau, jog pasakyta per stipriai. Iš tiesų, nors unifikautos antraštės vartojamos tik tuomet, kai reikia atskirti leidinius ta pačia antrašte, o registracinės antraštės sudaromos tam, kad aiškiai identifiкуotų visas antraštes ISSN sistemoje, tuo atveju, kai sudaromos abi, jos atlieka tą pačią funkciją. O jei serialinis leidinys pagal AACR2 aprašomas iš jo pagrindinės antraštės, kuri jau yra unikali, registracinė

antraštė greičiausiai bus tokia pati (jei kataloguotojas kitaip nenuspręs) kaip pagrindinė antraštė.

Vis dėlto prireiks šiokių tokių registracinės antraštės pakeitimų - ir jos sudarymo būdai, ir tais atvejais, kai dėl esminių ar nelabai esminių pasikeitimų tenka rengti naują įrašą ir suteikti naują ISSN. Gali tekti atsižvelgti ne vien į dabar įsigalėjusią praktiką, bet ir į rekomendacijas daryti pakeitimus, pavyzdžiui, dabartinėse AACR2, kai dažnai vartojamų žodžių pridėjimą ar išmetimą iš antraštės siūloma laikyti nežymiu pakeitimu. Leidžiančio kolektyvo pavadinimas - tuo atveju, kai jį būtina pridėti kaip tipinės antraštės paaiškinimą - yra svarbus klausimas. ISSN taisyklėse nurodoma, kad kolektyvo pavadinimas turi būti perrašomas taip, kaip nurodyta vienetė, o AACR2 rekomenduoja vartoti nustatytą pradmens formą. Tiesa, ISSN taisyklės bibliotekoms, dalyvaujančios CONSER programoje, suteikia galimybę vartoti tokį kolektyvo pavadinimą, koks nustatytas nacionalinės katalogavimo praktikos. Jei šią išimtį būtų galima taikyti ir už CONSER programos ribų, JAV bibliotekoms gali pasirodyti priimtinau vartoti registracinę antraštę kaip pagrindinį pradžmenį. Tai, kaip ji sudaroma šiuo metu, kelia pavojų, kad kolektyvo pavadinimas, pateiktas vienetė, gali neužtikrinti patikimos paieškos ir neleisti sudaryti tvarkingų kompiuterinių pradmenų sąrašų.

Pagaliam vartojant registracinę antraštę arba kaip pagrindinį pradžmenį, arba kaip antraštės pakeitimų pagrindinį požymį bus reikalinga operatyvi prieiga prie ISSN duomenų bazių. „Web“ tinklo prieiga prie ISSN registro planuojama suteikti 1998 m. rugpjūčio mėnesį. Taip pat gali prireikti nustatyti procedūras, įgalinančias kataloguotojus sudaryti laikiną registracinę antraštę, kurią galima būtų vartoti laukiant ISSN centro patvirtintos registracinės antraštės. Nepaisant rimtų problemų, kurias reikia išspręsti siekiant padaryti registracinę antraštę lemiamu faktoriumi, apskaičiuojant įrašo apimtį bei antraštės pakeitimus, nauda, kurią būtų galima gauti vien suderinus šią praktiką, atpirtų visus sunkumus, nes būtų pasiekta visų trijų standartų vieninga aprėptis. Gali būti, kad tai yra svarbiausia suderinimo sritis, siekiant įrašų mainų, efektyvesnių jungtinių registrų bei platesnio ISSN vartojimo bibliotekose.

Antraštės pasikeitimų tvarkymas

Jei kartais visos pusės susitarų klausimais, „kas yra serialinis leidinys“ ir „kas yra antraštės pasikeitimas“, tai liktų vienintelis, mano nuomone, dar esmingesnis klausimas: kaip turi būti tvarkomi tie antraštės pasikeitimai? Tradiciniai būdai tvarkyti antraštės pasikeitimus yra: anksčiausias įrašas (vienas aprašas visiems antraštės pasikeitimams, anksčiausia antraštė išlieka pagrindine antrašte, apie vėlesnius antraščių pasikeitimus rašomos pastabos); vėliausias įrašas (vienas aprašas visiems antraštės pasikeitimams, pagrindinė antraštė

visuomet atspindi naujausią antraštę, pastabos rašomos apie ankstesnes antraštes); nuoseklus įrašas (kiekvienam antraštės pasikeitimui sudaromas naujas aprašas). Nors nuoseklus įrašas rekomenduojamas AACR2 bei kitų taisyklių, ISBD(S) ir ISSN taisyklės, nurodydamos, kaip reikia tvarkyti antraštės pasikeitimus judančiųjų leidinių, tokių kaip keičiamų lapų, duomenų bazių bei elektroninių žurnalų, kurie nėra leidžiami nuoseklia tvarka, verčia mus apmąstyti, kaip reikėtų tvarkyti antraštės pasikeitimus tais atvejais, kai senoji antraštė visiškai išnyksta. Net jei valstybinėse bibliografijose būtų pageidautina išlaikyti įrašus iš senųjų antraščių, daugelis bibliotekininkų nemano, kad jų kataloguose reikia išsaugoti įrašus iš antraščių, kurios jau nebeegzistuoja. Kai kurie iš jų mano, jog vėliausias įrašas yra geriausia išeitis šiais atvejais; jau dabar JAV daugelis paskirų lapų kataloguojami pagal Adele Hallam „Katalogavimo taisyklės paskirų lapų leidinių bibliografiniam aprašui“ (*Cataloging Rules for Bibliographic Description of Looseleaf Publications*. Library of Congress, 1989).

Vėliausia ar nuosekli?

Kadangi daugiausia yra svarstoma dėl elektroninių išteklių vėliausio ir nuoseklaus įrašo pasirinkimo, toliau aptarsiu kiekvieno jų privalumus ir trūkumus. Nuoseklios antraštės įrašai yra paprastesni ir trumpesni už vėliausios antraštės įrašus, kurie gali tapti labai ilgi ir sudėtingi ilgą laiką leidžiamies leidiniams. Vienos antraštės vienam įrašui principas, kuris vartojamas nuoseklios antraštės įrašuose, palengvina ryšių bei saugojimo nuorodų įrašuose sudarymą. Nuoseklios antraštės įrašas kelias mažiau problemų kuriant bendro vartojimo duomenų bazes ir jungtinius katalogus, nes bibliotekos gali pateikti duomenis tik apie tuos leidinius, kurie saugomi jų fonduose. Vis dėlto vartojant nuoseklios antraštės įrašą atsiranda keli įrašai tokiems serialiniams leidiniams, kuriuos daugelis laiko tuo pačiu leidiniu, be to, prisideda darbo, kurį kai kas laiko papildomu: kiekvieną kartą keičiantis antraštei reikia parengti naują įrašą.

Vėliausios antraštės įrašo principas kelias sunkumų, ne tik susijusių su bendro vartojimo duomenų bazėmis ir jungtiniais katalogais, bet ir papildomų, ypač dėl ISSN tinklo įrašų. Jei katalogavimo taisyklėse ir ISBD(S) vėliausios antraštės įrašas būtų priimtas integruotiems leidiniams (pavyzdžiui, elektroniniams žurnalams, neskirstomiems numeriais), tai ISSN tinkle tektų rinktis vieną iš dviejų variantų, kaip priskirti tokiems leidiniams ISSN, ir abu variantai keltų problemų. Jei būtų pasirinktas sprendimas skirti naują ISSN, kai pasikeičia antraštė, tai šalyse, kuriose vartojamas vienas įrašas ir ISSN, ir valstybinei bibliografijai (o šią tendenciją suderinimas stiprins), ISSN centrai, norėdami skirti ISSN integruotiems leidiniams, privalės parengti atskirus įrašus, nes neįmanoma sukurti nuoseklios įrašų sekos iš vieno vėliausios antraštės įrašo.

Antra vertus, ISSN tinklas gali nutarti neskirti naujo ISSN, kai keičiasi integruoto objekto antraštė, tačiau tuo atveju atsiranda kitos rūšies problemų. Visų pirma, ar leidėjai supras, kodėl ISSN tinkle skirtingiems serialiniams leidiniams taikomos skirtingos antraštės keitimo taisyklės? Ar to paties ISSN išlaikymas besikeičiant antraštei bus suderinamas su kitais identifikatoriais, į kuriuos įtraukiamas ISSN, tokiais kaip SICI (Serialinio vieneto ir teikinio (straipsnio) identifikatorius - Serial Item and Contribution Identifier) ir galimas ateityje DOI (Skaitmeninio objekto identifikatorius - Digital Object Identifier)? Visų sunkiausia problema kils, kai ISSN centras kiekvieną kartą, gavęs paraišką skirti ISSN integruotam leidiniui, stengsis nustatyti, ar jis jau nebuvo skyręs ISSN šiam leidiniui ankstesne antrašte, kuri gal net ne priešpaskutinė, o kažkuri iš dar ankstesnių. Vykstant permainingoms leidyklėse ir leidiniams pereinant iš vieno leidėjų kitiems, net patys leidėjai gali nežinoti ankstesnių savo leidinio antraščių istorijos. Ir dabar ISSN centrai ne visada gali žinoti, ar leidinys anksčiau buvo leidžiamas kita antrašte, o tokio nežinojimo rimčiausias padarinys gali būti nenurodyta sąsaja tarp antraščių. Pasirinkus vėliausios antraštės įrašo principą, padarinys būtų antrojo ISSN priskyrimas. O atsiradus daugybei tokių dvigubų ISSN, kiltų grėsmė visos sistemos vientisumui.

Kiek susitarimų gali būti?

Alternatyva ir vėliausios, ir nuoseklios antraštės įrašo principams gali būti nauja sąvoka, pavadinta „inkorporuotu įrašu“, kurią aptardama AACR2 pakeitimus pasiūlė Sara Shatford Layne iš Kalifornijos Los Andželo universiteto⁷. Jei būtų priimtas toks susitarimas, kurio detalės dar tikslinamos, naujas įrašas būtų rengiamas kiekvieną kartą, kai, pavyzdžiui, pasikeičia antraštė elektroninio žurnalo, neskirstomo numeriais. Nors nauji įrašai antraštės pasikeitimams taip pat rengiami pagal nuoseklios antraštės įrašo principą, pagrindinė inkorporuoto įrašo ypatybė yra ta, kad jame, kaip ir vėliausios antraštės katalogavimo atveju, išleidimo pradžia nurodoma pagal pačią anksčiausią leidinio turėtą antraštę, o ankstesnės antraštės išvardijamos pastabose ir pateikiamos kaip paieškos pradmenys. Išleidimo pradžios data atspindi tą faktą, kad kiekvienas naujas įrašas apima visą ankstesnę serialinio leidinio leidimo eigą. Taigi valstybinėse bibliografijose galima būtų sukaupti visus įrašus su skirtingomis antraštėmis, kurias kada nors turėjo leidinys, o vietinės bibliotekos galėtų pasirinkti vieną paskutinės antraštės įrašą, kuriame būtų nurodyta prieiga prie ankstesnės antraštės ar antraščių. Šis pasiūlymas dar turi būti rimtai apsvaistytas. Jau buvo reikšiamas susirūpinimas dėl jo sudėtingumo, nes teks tvarkyti daugiau negu vieną įrašą, kitaip nei vėliausios antraštės įrašo atveju, ir bibliotekos nenorės teikti pakeistų antraščių įrašų nacionalinėms ir tarptautinėms duomenų bazėms, o paprasčiausiai pakeis antraštę jau egzistuojančiame savo įrašė, taip sudarydamos vėliausios antraštės įrašą.

Ypatingą rūpestį, atsižvelgiant į šias išvardytas galimybes, kelia klausimas, kiek skirtingų susitarimų dėl antraštės pasikeitimo gali veikti kartu vienoje sistemoje ar duomenų bazėje. Ar galima vienu metu tvarkyti ir vėliausios, ir nuoseklios antraštės įrašus? Mano nuomone, maišyti vienoje duomenų bazėje ir vėliausios, ir nuoseklios antraštės įrašus būtų labai sunku ir keblu. Kalbant duomenų bazės terminais, keli įrašai gali atspindėti vieną objektą, kai tuo pat metu vienas įrašas atspindėtų kelis objektus. Išleidimo pradžios datos turėtų vienokią prasmę vėliausios antraštės įrašuose, ir kitokią - nuoseklios antraštės įrašuose. Jei leidinys būtų leidžiamas ir spausdinta, ir interaktyvios duomenų bazės forma, gali atsitikti, kad įrašai bus rengiami pagal skirtingus susitarimus ir turės labai skirtingą pavidalą. Nustatyti ryšį tarp skirtingų įrašų būtų košmariškas darbas. Jei į šį mišinį įtrauksime dar ir inkorporuotą įrašą, vartodami jį elektroniniams žurnalams, leidžiamiems neskirstant į numerius, ar neperžengsime ribos, kai joks kataloguotojas nebesugebės taikyti taisyklių ir joks lankytojas ar budintis bibliografas nebesugebės paaiškinti katalogo? Taigi judančiųjų leidinių antraštės pasikeitimų tvarkymas tampa dar viena keblia ir esmine sritimi, siekiant išspręsti suderinimo problemą.

Aprašo pagrindas

Galiausiai prieiname prie tiesiog su aprašu susijusių problemų. Pirmasis klausimas toks: „Kas yra aprašo pagrindas?“. Pradėkime nuo to, ar serialinio leidinio aprašą reikia visų pirma grįsti vienu numeriu (kaip nurodyta AACR2 bei ISBD(S)), ar serialinio leidinio visuma? Ar turėtų būti „svarbiausias šaltinis“, kuriuo grindžiamas serialinio leidinio aprašas? Jei aprašas grindžiamas vienu numeriu, ar tai turėtų būti pirmasis, ar paskutinis numeris? ISBD(S) ir AACR2 einančių serialinių leidinių aprašo pagrindu nurodo rinkti pirmąjį numerį. Tačiau ISBD(S) tiesiogiai nurodo, kad nustojusį eiti serialinių leidinių (žr. 0.5.2.2) nustatytais duomenų šaltiniais skirtingoms sritims reikia naudotis pirmuoju numeriu, paskutiniu numeriu arba leidinio visuma. Tai yra aiškus ir patogus nurodymas, kuriuo AACR2 galėtų pasinaudoti. ISSN taisyklės nurodo sudaryti registracinę antraštę ir įrašą pagal numerį, turimą ISSN registravimo metu, ir bent jau stengtis nurodyti esamą skelbimo vietą ir leidėją, - o tokių pageidavimą dažnai reiškia JAV bibliotekų kompleksuotojai ir į užklausas atsakantys bibliotekininkai.

Elektroninių leidinių sferoje aprašo pagrindo klausimai darosi dar sudėtingesni. Antraštinius puslapius ir viršelius pakeitė tinklalapiai, kurie visiškai nesilaiko bibliografijos tradicijų. Interaktyviame serialiniame leidinyje bibliografiniai elementai išbarstyti per visą leidinį. Dėl šios priežasties J. Hiron ir C. Graham straipsnyje siūloma tokia rekomendacija: „judantiesiems leidiniams „svarbiausio šaltinio“ sąvoką reikia pakeisti „antraštės šaltinio“ sąvoka.

Reikia leisti lanksčiau pasirinkti antraštę nustatytų šaltinių ribose. Reikia naujai apibrėžti šaltinių sąvoką interaktyviems leidiniams“. ISBD(S) pataisų grupės užduotyje nurodoma: „permašyti, ar tikslinga grįsti serialinių leidinių bibliografinį aprašą pirmuoju paskelbtu numeriu ir „svarbiausio šaltinio“ sąvoką serialiniams leidiniams“. Belieka tikėtis, kad, kai šie klausimai bus aptariami AACR2, ISBD(S) bei ISSN peržiūrėjimo metu, pagrindinių minėtų problemų suderinimo klausimas bus išspręstas.

Identifikavimas ar perrašymas

ISBD(S) ir daugelis katalogavimo taisyklių, kaip AACR2, siūlo perrašyti duomenis įvairiose įrašo srityse - tai yra tiksliai užrašyti žodžius, kaip jie pateikti kataloguojamame leidinyje. Perrašymo metodas, be abejo, yra naudingas atskiriant knygų leidimus, o ypač - kataloguojant retą medžiagą. Tačiau serialinių leidinių atveju perrašymas nuo vieno iš daugelio galimų numerių neteikia tokios naudos. ISSN taisyklės daugiau dėmesio skiria tam, kad į įrašą būtų įtraukti bibliografiniai elementai, leidžiantys identifikuoti serialinį leidinį ir atskirti jį nuo kitų. Skirtingos praktikos klausimu „identifikuoti ar perrašyti“ pavyzdys gali būti taisyklės, kaip traktuoti spaudos klaidas. AACR2 (taisyklė 1.0F1) teigia, kad srityse, kuriose reikalaujama perrašymo, korektūros klaidos turi būti perrašomos taip, kaip yra leidinyje. ISSN registracinės antraštės (kuri turi būti sudaroma) taisyklės nurodo ištaisyti korektūros klaidas ir netgi jų nepažymėti. ISBD(S) laikosi savotiško vidurio kelio, ten nurodoma (žr. 0.10), kad: „Netikslumai ar klaidingai išspausdinti žodžiai perrašomi taip, kaip jie pateikti aprašomame numeryje, kaip ir tie, kurie nuolat pasirodo leidinyje, būdami jo reguliaria ypatybė. Atsitiktinės spaudos klaidos numeryje yra ignoruojamos arba gali būti pateikiamos 7 (pastabos) srityje“.

Kitas ISSN praktikos, labiau nukreiptos identifikuoti, o ne perrašinėti, pavyzdys yra leidėjo užrašymo būdas. Jei, pavyzdžiui, numeryje yra žodžiai „Išleido Kalifornijos technologijos institutas Astrofizikų draugijai užsakius“, tai visi šie žodžiai pagal AACR2 būtų perrašyti leidėjo duomenyse. Tačiau ISSN įrašė kaip leidėjas būtų nurodytas vien tik Kalifornijos technologijos institutas. Leidėjo vardo išskyrimas leidėjo lauke leidžia aiškiau identifikuoti, tiksliau ieškoti leidėjo vardo ir sudaryti leidėjų sąrašus.

Elektroninių leidinių atveju perrašymas kelia dar sudėtingesnių problemų. Spausdintų serialinių leidinių bent jau anksčiau išleisti numeriai lieka nekintami visam laikui, tad tikslus perrašymas kartais padeda išspręsti kai kurias problemas. Tačiau elektroniniai leidiniai gali keistis bet kada. Visi anksčiau skelbti numeriai gali būti pakeisti, nurodant dabartinę antraštę ir leidėją, arba gali būti neskirstoma numeriais, o tinklalapis bet kaip keičiamas naujai išdėstant informaciją ar pateikiant visai kitą. Perrašymą dar labiau apsunkina ta aplinkybė, kad kartais tai, ką mato skaitytojas,

priklauso nuo jo techninės arba programinės įrangos, pavyzdžiui, nuo tinklo vartiklių. Pavyzdžiui, vartikliai, sugebantys „derintis prie kadru“, parodys vienokį vaizdą, o senesni vartikliai, neturintys galimybės perteikti kadrus, - kitokį. Tad tiksliai perrašyti nėra visada įmanoma, o net kai įmanoma, tai ne visada taip pavyksta perteikti pačią tiksliausią informaciją.

Savo straipsnyje J. Hiron ir C. Graham rekomenduoja: „Judantiesiems leidiniams reikia sukurti taisykles, labiau nukreiptas į identifikavimą, o ne į perrašymą“. Identifikavimo koncepcija jau grindžiamos ISSN taisyklės bei praktika. ISBD(S) pataisų grupės užduotyje nurodoma „svarstyti aprašo sritis, kuriose duomenų identifikavimas būtų labiau pageidautinas negu jų perrašymas“. Taigi, atrodo, kuriamos prielaidos pasiekti suderinimo šioje srityje.

Aprašo pasikeitimai

Teiginys, kad vienas iš pastovių serialinio leidinio požymių yra nuolatinė kaita, nėra vien paradoksas. Kaita yra pačių serialinių leidinių prigimties dalis, tačiau katalogavimo taisyklėse ir ISBD(S) tai dažniausiai nėra aptariama. Vienas iš judančiojo leidinio sąvokos privalumų ir yra tas, kad ji sudaro prielaidas taisyklėms, apimančioms įvairių, ne tik tradicinių serialinių leidinių pasikeitimus.

Vis dėlto suderinimo pastangų sėkmė daug priklauso nuo to, kaip pavyks ISBD(S), įvairiose katalogavimo taisyklėse ir ISSN taisyklėse kuo vienodžiau traktuoti aprašo pasikeitimus. Tai gali būti ypač sudėtinga ISSN taisyklėms, kadangi ISSN įrašas, būdamas neutralus kalbos atžvilgiu, neturi pastabos laukų. Skelbimo duomenų ir periodiškumo pasikeitimai jame tvarkomi keičiant ankstesnę informaciją naujesne, o nežymūs antraštės pasikeitimai pateikiami antraštės variantų laukuose. Siūlantys AACR2 pakeitimus specialistai taip pat svarsto, kaip pateikti ir dabartinius, ir ankstesnius leidėjus skelbimo duomenyse arba susijusioje srityje, o ne tik pastaboje.

Įvairios kūrinių manifestacijos ir versijos

IFLA Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams tyrimo grupė⁸ pasiūlė keturių pakopų modelį, kurį sudaro „kūriniai“ (intelektualinė kūryba), „ekspresijos“ (įvairiomis formomis, fizinės „manifestacijos“ ir konkretūs „vienetai“, laikomi bibliotekoje). Šis modelis nustato terminologiją ir įgalina analizuoti kylančią problemą, kaip traktuoti serialinius įvairių manifestacijų ar versijų leidinius. Nors šiame modelyje neįvertinamas „versijos“ terminas, jį čia vartoju taikydama kūriniais, kurie yra įvairių fizinių formų, taip pat skiriasi jų turinys, pateikimo būdai ar funkcijos. Serialinių leidinių, išleistų įvairiomis fizinėmis manifestacijomis ir versijomis, tvarkymo taisyklių per mažą AACR2 ir ISBD(S). Dabartinėje ISSN praktikoje kiekvienai skirtingai fizinei formai priskiriamas atskiras ISSN. Norint

suderinti šią sritį reikės sukurti trūkstamas katalogavimo taisykles ir pritaikyti jas prie dabartinės arba būsimos ISSN praktikos. Šioje srityje su ALA CC:DA 0.24 darbo grupe dirba Martha Yee iš Kalifornijos universiteto Los Andžele. (AACR2 taisyklė 0.24 nustato, kad serialinis leidinys privalo būti aprašomas pradėdamas nuo jo fizinės laikmenos.)

Problemos, kylančios dėl įvairių serialinių leidinių manifestacijų ir versijų, yra tokios gausios, kad galėtų tapti atskiro straipsnio tema. Problema yra jau vien tai, kaip nustatyti, ar vienos fizinės formos serialinio leidinio turinys yra toks pat, kaip ir kitos formos. Net jei dviejų numerių turinys vienodas, būsimuosiuose numeriuose jis gali būti skirtingas. Kitas klausimas - ar skirtingi formatai, pavyzdžiui, HTML, ASCII ar PDF, laikytini skirtingomis manifestacijomis, o visų svarbiausia - ar visoms skirtingoms manifestacijoms reikia skirtingų aprašų?

Kai kurie specialistai šios problemos sprendimui siūlo kelių pakopų įrašą, koks buvo pateiktas „Įvairių versijų forumo ataskaitoje“². Jame būtų pateikiamas bazinis įrašas su prijungtais įrašais, kurie skirtųsi pagal manifestacijos lygį. Kitas, pavyzdžiui, daugelį CONSER bibliotekų, atrodo, visiškai tenkina dabartinė CONSER „vieno įrašo galimybė“, kuri leidžia interaktyvaus serialinio leidinio URL prijungti prie jo spausdintos versijos įrašo. Tačiau skirtingose versijose dažnai pateikiama skirtinga identifikavimo informacija, ir joms iš tiesų būtina turėti atskirus įrašus. Daugelis į užklausas atsakančių bibliotekininkų mano, kad skaitytojus atskiri įrašai tik painios, o daugelis vadovų teigia negalį sau leisti išlaidų keliems įrašams sudarinėti.

Mano nuomone, atskiri įrašai būtų geriausias sprendimas. Manau, kad norėdami pateikti skaitytojams suprantamus įrašų atvaizdus ir sumažinti atskirų katalogo įrašų rengimo kaštus, turėtume pasitelkti sistemų projektuotojus. Jei sistemos ciklo pradžioje būtų suprojektuotos taip, kad vieno įvedimo seanso metu būtų įmanoma parengti skirtingus įrašus kelioms formoms, o pabaigoje - sutraukti kelis įrašus į vieną bendrą atvaizdą viešam naudojimui, turėtume geriausią iš įmanomų variantų. Toks „daugelio versijų“ sprendimo būdas yra sudėtingas. Tačiau bet koks įmanomas sprendimas būtų daug geresnis, jei pagrindiniai serialinių leidinių standartai būtų suderinti.

ISSN tinklo problemos

Nors ISSN įrašo funkcijos skiriasi nuo bibliografinio įrašo funkcijų, ISSN įrašai gali tapti ir vis dažniau tampa pagrindu valstybinės bibliografijos įrašams. Taigi ISSN ir valstybinės bibliografijos tarybų praktikos suderinimas turi esminę reikšmę tarptautinio katalogavimo suderinimui.

Vienas iš pagrindinių klausimų, kuriuos artimiausiu metu turės išspręsti ISSN tinklas, yra ISSN aprėpties klausimas. Toliau pateikiu santrauką klausimų, kuriuos pasiūliau aptarti ISSN centrų direktoriams 1998 m. rugsėjo mėnesio posėdyje.

Kokioms elektroninių leidinių rūšims turėtų būti skiriamas ISSN? (Serialiniams leidiniams, kaip jie apibrėžiami dabar? Elektroniniams žurnalams? Duomenų bazėms? Tinklo svetainėms?) Ar ISSN tinklas gali sau leisti neįtraukti kai kurių rūšių elektroninių leidinių ir išlikti gyvybingas, kai yra DOI, URN ir kitų galimybių? Kokios bus pasekmės, jei AACR2 ir ISBD(S) bus pakeisti, o ISSN taisyklės - ne? Ar turėtume tvarkyti visus elektroninius žurnalus vienodai, nepriklausomai nuo to, ar jie leidžiami numeriais, ar ne? Jei ISSN bus skiriami bet kuriems integruojantiems objektams (duomenų bazėms, kai kuriems elektroniniams žurnalams, tinklo svetainėms), kaip tvarkysime antraščių pasikeitimus (nuoseklus įrašas, mišinys vėliausio ir nuoseklus, vėliausias, mišinys nuoseklus ir inkorporuoto, koks nors kitas variantas)? Kaip minėta, papildomai reikės aptarti „ISDS vadovo“ pataisas, elektroninius serialinius leidinius ir skirtingų ISSN numerių skyrimą įvairioms serialinių leidinių manifestacijoms ir versijoms.

Išvados

Bibliografinės serialinių leidinių apskaitos standartų suderinimas yra labai sudėtinga problema. Reikia išspręsti ir suderinti daugybę klausimų. Kaip matėme, jie apima serijškumą, įrašo apimtį, antraštės pasikeitimus, aprašo problemas, įvairias manifestacijas ir versijas, ISSN problemas. Gali būti, kad visiško suderinimo pasiekti neįmanoma. Tačiau net jei būtų suderintos viena ar dvi pagrindinės sritys, pavyzdžiui, serijškumas ir įrašo apimtis, tai jau būtų didelis laimėjimas, palengvinantis įrašų mainus ir duomenų bazių sujungimą.

Elektroniniai serialiniai leidiniai ir dėl jų plitimo, ir dėl nenuspėjamos raidos kelia serialinių leidinių specialistams neįprastų problemų. Tačiau tai, kad mes sprendžiame šias problemas tuo metu, kai vis stiprėja tarptautinis bendradarbiavimas, reiškia, kad jokia šalis ar kokio nors standarto specialistų grupė neprivalo jų spręsti pavieniui. Mes galime pasitelkti visos tarptautinės kataloguotojų bendruomenės kolektyvinę išmintį ir kūrybiškumą. Tuomet turėsime galimybę išspręsti šias problemas pačiu geriausiu įmanomu būdu ir gauti suderintą rezultatą, kuris palengvins katalogavimo darbų našumą.

Iš anglų k. vertė E. Macevičius

¹ Jim Vickery, „CONSER: Serials Cataloguing American Style“. *Catalogue & Index* 101/102 (Autumn/Winter 1991): 4.

² Crystal Graham, ALCTS Serials Section Program, ALA Annual Conference, June 1997.

³ Jean Hirons and Crystal Graham, „Issues Related to Seriality“, Conference on the Principles and Future Development of AACR, October 1997. (Konferencijos medžiaga dar nepaskelbta.)

⁴ Jean Hirons and Regina Reynolds, „Proposal to Adopt a Modified Model C Approach“, April 1998, CONSER tinklo svetainė: <http://lweb.loc.gov/acq/conser/ModelC.html>

⁵ Apie kitus siūlomus sprendimus žr. Gunter Franzmeier, „Multiplication of Serial Titles Forever“, *Serials Librarian* 12: no. 1/2 (1987): 63-72.

⁶ Alex Bloss, „Uniform Titles for Serials, Key Titles, and *The Guidelines for Authority and Reference Entries*“, *Serials Librarian* 23: no. 4 (1997).

⁷ Sara Shatford Layne, „‘Incorporating Entry’: A New Approach to Cataloging Electronic Journals“. May 1998, CONSER tinklo svetainė: <http://lweb.loc.gov/acq/conser/incorp.html>

⁸ *Functional Requirements for Bibliographic Records. Final Report*. Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main, Germany: IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, July 1997.

⁹ Multiple Versions Forum, Airlie, Va. 1989, *Multiple Versions Forum Report*. Washington, D.C.: Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress, 1990.